

Даворин ТРПЕСКИ

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
ПМФ – Институт за етнологија и антропологија

УНЕСКО И ОХРИДСКОТО ЗАШТИТЕНО ПОДРАЧЈЕ: ПРИЛОГ КОН ПРОПАЃАЊЕТО НА СИСТЕМОТ НА ЗАШТИТА НА НАСЛЕДСТВОТО

Апстракт: Воопшто не е едноставно да се даде точна дефиниција за тоа што претставува културното наследство, а уште потешко е со него да се управува. Очигледно е дека сите забунувања започнуваат уште на самиот старт при поставувањето на расправата - поимот културно наследство се состои од два широки поими, кои, исто така, тешко се дефинираат и за нив постојат жолчни дебати во светот. Можеби оттука треба да се тргне и при обидите да се управува со културното наследство, особено на светското наследство, како што е примерот со охридскиот регион, кој бил препознат од светот и од УНЕСКО уште во минатиот век. Но, за неполни триесет години управување, македонскиот систем на заштита успеа да го уништи она што децении претходно било градело во рамките на југословенската федерација.

Клучни зборови: Охрид, култура, наследство, УНЕСКО, заштита.

Опфатот и содржината на синтагмата *културно наследство на човештвото* е тесно поврзан со начелото *заедничко наследство на целото човештво*, односно општото добро на човештвото кое настанало и се развило

на полето на меѓународните договори.¹ Доколку, пак, се обидеме да најдеме една и единствена дефиниција што би го објаснила терминот *културно наследство*, ќе се соочиме со голем проблем, бидејќи трагајќи низ литературата ќе забележиме дека секој наследството си го толкува онака како што го разбрал. Можеби причината за низата тешкотии околу неговото поблиско одредување е тоа што поимот е навистина многу широк. Во основа составен е од два поими, „култура“ и „наследство“, кои, исто така, имаат многу широки значења и се тешки за прецизирање. Некои од истражувачите на културата, наведуваат дека културата „опфаќа севкупност на творбите или на појавите во материјалниот и во духовниот живот на секој народ и на човештвото во целина“, додека, културното наследство најчесто го разбираат како „наследство што претците го оставиле на нивните потомци“.² Според тоа, може да се каже дека поимот на културното наследство се однесува на достигнувањата што ги оставиле претците во народното творештво, во јазикот, во книжевноста, во градителството, во уметноста, вклучително и во народната уметност, во музиката, театарот, филмот, науките и во другите подрачја кои заедно ја претставуваат целокупноста на културата. Поширокото сфаќање на културното наследство нѝ го претставуваат Прот (Prot) и Окифи (O’Keefe),³ наведувајќи дека тој поим опфаќа манифестации на човечкиот живот кои се одраз на одреден поглед на животот и сведочат за историјата и за квалитетот. Бабелон (Babelon) и Частел (Chastel)⁴ и покрај тоа што во насловот на својата студија го зафаќаат само терминот „наследство“ (франц. patrimoine), а притоа, очигледно, мислеле на културното наследство, тргнуваат токму од неодреденоста на тој поим, кој како и во службената, така и во колоквијалната употреба, ги покрива сите добра од минатото. Нафziger (Nafziger),⁵ пак, разликува широк и тесен поим на културното наследство. На тој начин поширокиот поим би се однесувал на мноштвото манифестации на културата кои човечкиот род ги наследил од своите претци, додека пак во некоја потесна смисла, културното наследство би било ограничено на материјални објекти и

¹ Почетоците на концептот „културно наследство на човештвото“ ги наоѓаме во идеите на францускиот археолог, филозоф и познавач на уметноста Кватример де Квинси (Quatremère de Quincy) од крајот на XVIII век, кој спротивставувајќи се на кражбите на италијанските уметнички дела и нивно носење во Франција, го формулирал во значајните писма упатени до генералот Миранда. За ова во: Forrest, C. J. S., „Cultural Heritage as the Common Heritage of Humankind: A Critical Re-evaluation“, *Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 40, 2007, 127.

² Marasović, T., *Kulturna baština*, sv. I, Split, 2001., 9.

³ Prot, L. V., O’Keefe, P. J., „‘Cultural Heritage’ or ‘Cultural Property’?“, *International Journal of Cultural Property*, 1, 1992., 307.

⁴ Babelon, J.-P., Chastel, A., *La notion de patrimoine*, Paris, 1994., 11.

⁵ Nafziger, J. A. R., „Cultural Heritage Law: The International Regime“, во: Nafziger, J. A. R., Scovazzi, T. (ur.), *Le patrimoine culturel de l’humanité/ The Cultural Heritage of Mankind*, Leiden, 2008., 145.

нематеријални идеи кои се поврзани со тие објекти. Сите досегашни дискусии и дебати кои се поврзани со појмовното одредување на културното наследство укажуваат на тоа дека се работи за еден динамичен концепт, кој не е секогаш и секаде сфатен подеднакво. За тоа што ќе се подразбира под поимот, на кој начин и со што ќе се заштитува, најмногу зависи од општествените и економски прилики, како и од моментната културна свест во општеството.⁶ Поимот и понатаму непрестајно се развива и постојано му се препишуваат некои нови значења и вредности. Така, Гилман (Gillman), кој настојува да го расветли поимот од аспект на филозофијата и политологијата, но, исто така, и од аспект на социокултурната антропологија, утврдува дека „наследството значи различни работи за различни луѓе, дури и во рамките на истата култура. Без разлика дали се водени од темперамент или агенда, некои се склони кон мит, додека други се фокусираат на историски веродостојности. Можеби најголемиот проблем е тоа што наследството, во основа, не претставува објективен факт за светот, туку тој е општествена конструкција, на која историските и религиските наративи, обичаите и конкретни лица делувале на свои начини.“⁷

Не може секое културно наследство да биде прогласено за наследство на човештвото или да биде прифатено за светско културно наследство. За тоа да се случи потребно е да бидат исполнети низа критериуми кои се докажуваат со опсежни документации направени од стручни лица кои години наназад истражувале и работеле. Се разбира, и државата која побарала одредено добро кое е во нејзината територија да биде прифатено и прогласено од УНЕСКО за светско културно наследство, потребно е да има изградено сериозен систем на заштита кој би гарантирал зачувување на интегритетот и автентичноста на доброто и на неговата исклучителна универзална вредност (Outstanding Universal Value - OUV).⁸ Накратко, откако овие главни одлики ќе бидат запазени, тогаш наследството може да биде прогласено за светско од страна на УНЕСКО, што, секако, тоа не значи дека УНЕСКО врз него ќе врши директна заштита. Во 1979 – 1980 година,⁹ СФР Југославија, односно СР Македонија имале воспоставено сериозен систем на заштита на културното наследство и со

⁶ Pallas, N. C., *Maritimer Kulturgüterschutz*, Berlin, 2004., str. 30. et seq

⁷ Gillman, D., *The Idea of Cultural Heritage*, Cambridge, 2010., str. 60. et seq.

⁸ *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, 2013. Автентичноста се однесува на културното наследство и се оценува преку степенот на зачуваност на изворните, односно оригиналните облици, со кои на веродостоен начин се потврдува OUV. Интегритетот, пак, претставува севкупна кохерентност и целовитост на посебноста, отсуство на закана по нив, односно отсуство на влијание врз природното и културното наследство и на нивните својства. повеќе за ова на следнава страница: <http://whc.unesco.org/archive/opguide13-en.pdf>, последен пат посетена на 4.09.2019.

⁹ *Natural and Cultural Heritage of the Ohrid region (the former Yugoslav Republic of Macedonia)* (99ter), Paris, 2017, 14, <https://whc.unesco.org/en/documents/158740>, последен пат посетена на 5.09.2019.

потпишувањето на Конвенцијата за светско наследство гарантирале дека впишаните Охрид и Охридското Езеро ќе ги заштитиуваат, ќе ги презентираат пред јавноста и ќе ги зачуваат за идните генерации. Се разбира, ваквиот статус на заштитениот регион не би можел да биде траен, туку врз основа на грижата на заедницата и на општеството тој би се менувал. За сите направени измени во пристапот, за тоа каква е состојбата на наследството, односно дали има нарушување на неговиот интегритет и автентичност задолжен е Центарот за светско наследство заедно со советодавното тело за културно наследство ИКОМОС.

Падот на социјализмот во Источна Европа, по 1989 година, донел промени и во СФР Југославија, но, исто така, и во новите држави кои настанале од неа, во сите сфери од живеењето, а со тоа и во делот на водењето на културната политика. Во Македонија, во првите години од плурализмот, сè уште се чувствувала моќта на политиката од поранешната држава, но набрзо, со изминувањето на годините, сè повеќе оваа доктрина ја губела силата под „ударите“ на новото време. Македонското Министерство за култура, кое, впрочем, постои и има цел и понатаму да ја игра главната ролја при креирањето на културната политика во Македонија, веќе го губело приматот, а и предноста што ја имало стекнато во претходниот систем. Така, и покрај присуството на Министерството за култура и на институциите кои повеќе од четириесет години работеле на проблематиките поврзани со културата и со културното наследство имало отсуство на вистински идеи. Исто, забележително е невложување во културата од страна на државата и пренасочување на средствата, според надлежните фактори, на многу побитни работи што се поврзани со опстанокот на државата. Така, културата и културното наследство биле сведени на маргините. Според бугарскиот културолог Ивајло Знеполски,¹⁰ кој зборува за местото на културата во постосоцијалистичките општества на Балканот, министерствата за култура во првите петнаесетина години не биле во состојба да придонесуваат во културата од многу причини, а пред сè затоа што никој не очекувал од нив да го прават тоа. Според овој истражувач, влијанијата на министерствата биле редуцирани на голи делачи на парчиња од колачот на државните субвенции. Тие биле трансформирани, како што вели тој, во нешто помеѓу главни сметководители во културата и пожарникари без вода, растргнати помеѓу точките на тензија кои постојано растеле. Дури и кога би се оставил настрана недостатокот на човечки ресурси, тие сè уште не можат да покренат никакви издржани иницијативи, иновации или програми за консолидирање на културниот

¹⁰ Ивајло Знеполски, „Потопени од политичката струја“, Интервју со Ивајло Знеполски, *Маргина*, бр. 57/59, Скопје, 2002, <http://www.templum.com.mk/margina/sodrzina/margina57/ivajlo.htm>, последен пат посетена на 3.3.2010 година.

простор, да создаваат квалитет, да ги утврдуваат перспективите на системот на културата.¹¹

Целокупната негрижа кон македонското наследство во изминативе триесетина години започна „да го зема својот данок“, а особено тоа е видно во регионот на Охрид кој од УНЕСКО беше прогласен за светско културно наследство. И покрај многуте предупредувања во изминатиот период од страна на невладините организации, чија цел е заштитата на наследството, македонските власти ги запоставија нивните упатувања и упорно работеа на партиските и комерцијалните политики, притоа запоставувајќи ги државните и националните. УНЕСКО во 2017 година во Охрид испрати мониторинг мисија која набрзо напиша и нацрт – Извештај,¹² во кој даде 19 приоритетни препораки што требаше да бидат исполнети за две години од страна на авторитетите на Охрид и на Македонија. „Неодговорното градење, заедно со несразмерниот урбан развој, експлоатацијата на брегот, зголеменото загадување, нарушување и уништување на животната средина, како и неконтролираниот урбан развој предизвикан од притисокот на туризмот“, меѓудругото, беа главните критики во Извештајот. Во делот на културното наследство, како голема забелешка беше градењето на нови објекти на Плаошник, во стариот дел на градот, за кои беше наведено дека „имаат негативен ефект врз наследството“.¹³

Конечната одлука за нацрт – Извештајот, УНЕСКО ја донесе во јули 2019 година на конференција на Комитетот за светско наследство во Баку. Она што загрижуваше пред почетокот на конференцијата во Баку беше тоа што тимот наместо да ги зајакне стручните капацитети во делот на заштитата на културното наследство, истиот беше само политички зајакнат со капацитети на новоформираното Министерство за политички систем. Во едни такви услови, делегацијата која го претставуваше доби и лавина критики од неколку стручни невладини организации (како на пример: Охрид СОС) кои го критикуваа тимот и неговиот настап во Баку: „Македонската влада на 43-та седница на Комитетот за светско наследство во Баку, Азербејџан не го спаси охридскиот регион од Листата на светско наследство во опасност. Не отиде за тоа, туку за да се спаси себе си и интересите на оние кои треба непречено да профитираат за сметка

¹¹ Даворин Трпески, *Кој го поседува минатото? Заштитата на културното наследство во постсоцијалистичка Македонија*, ПМФ - Институт за етнологија и антропологија, Скопје, 2013, 114.

¹² Natural and Cultural Heritage of the Ohrid region (the former Yugoslav Republic of Macedonia) (99ter), Paris, 2017, 14, <https://whc.unesco.org/en/documents/158740> Последен пат посетена на 5.09.2019.

¹³ Natural and Cultural Heritage of the Ohrid region (the former Yugoslav Republic of Macedonia) (99ter), Paris, 2017, 14, <https://whc.unesco.org/en/documents/158740> последен пат посетена на 5.09.2019.

на националното богатство“.¹⁴ Впрочем, и покрај препораките на Центарот за светско наследство, охридскиот регион да биде ставен во Листата на светско наследство во опасност, сепак, тоа не се случи. Меѓу другото, Центарот со загриженост констатираше дека е направен мал напредок во исполнување на итните барања и препораки на Комитетот од 2017 година, вклучително и одлагање на клучните точки, што води до непоправливи трансформации на културното наследство и сериозно ја еродира неговата исклучителна универзална вредност како светско наследство. И покрај сè, Комитетот донесе политичка одлука, охридскиот регион да не биде ставен на листата на загрозувани добра на УНЕСКО, и реши повторно да расправа за регионот на следната сесија во 2020 година, заедно со проширениот регион во Албанија.

Препораките на невладините организации од Македонија, пак, беа дека е потребно под итно впишување на охридскиот регион на Листата на загрозувано светско наследство и да се искористи шансата и можноста да се добие меѓународна помош, да се преземат ригорозни корективни мерки, земјата да добие на располагање стручни лица од светски ранг во делот на заштитата на културното наследство, па дури и да се искористат можностите за добивање одредена странска финансиска поддршка.¹⁵ Денес, еден месец по Конференцијата во Баку, иднината на единственото македонско културно добро од недвижен карактер што беше на УНЕСКО-вата Листа на светско културно наследство не е разрешена. Единственото македонско наследство што светот го препозна како *заедничко наследство на целото човештво* останува во рацете на македонските политичари и на нивното сфаќање и разбирање на значењето на наследството. Идејата што повеќе културни добра да бидат ставени на Листата на светското културно наследство во изминативе неколку години (независно дали се материјални или нематеријални) се занемарливи и покрај навидум постигнатите успеси. Едноставно, и покрај признанијата на УНЕСКО, македонската држава очигледно нема капацитети да го задржи таквиот статус на подолг рок. Примерот со охридскиот регион го потврдува тоа.

Библиографија:

1. Babelon, Jean-Piere, Chastel, André, *La notion de patrimoine*, Paris, 1994.

¹⁴ Охрид СОС: Владата во Баку ја жртвува можноста за меѓународна помош за спас на охридскиот УНЕСКО регион, МКД, <https://www.mkd.mk/makedonija/politika/ohrid-sos-vladata-vo-baku-ja-zhrtvuva-mozhnosta-za-megjunarodna-pomosh-za-spas>, Последен пат посетена на 14.09.2019.

¹⁵ Владата да побара меѓународна помош за да остане охридскиот регион под заштита на УНЕСКО, повика Охрид СОС, <https://sdk.mk/index.php/dopisna-mrezha/vladata-da-pobara-megjunarodna-pomosh-za-da-ostane-ohridskiot-region-pod-zashtita-na-unesko-povika-ohrid-sos/> Последен пат посетена на 14.09.2019.

2. Трпески, Даворин, *Кој го поседува минатото? Заштитата на културното наследство во постоцијалистичка Македонија*, ПМФ - Институт за етнологија и антропологија, Скопје, 2013.
3. Forrest, Craig. J. S., „Cultural Heritage as the Common Heritage of Humankind: A Critical Re-evaluation“, *Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 40, 2007.
4. Gillman, Dereck, *The Idea of Cultural Heritage*, Cambridge, 2010.
5. Marasović, Tomislav, *Kulturna baština*, sv. I, Split, 2001.
6. Natural and Cultural Heritage of the Ohrid region (FYR Macedonia) (99ter), Paris, 2017. file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/20170628_Reactive_Monitoring_mission_report_Ohrid_region.pdf Последен пат посетена на 5.09.2019.
7. Nafziger, James, A. R., „Cultural Heritage Law: The International Regime“, во: Nafziger, James, A. R., Scovazzi, Tullio, (ur.), *Le patrimoine culturel de l'humanité / The Cultural Heritage of Mankind*, Leiden, 2008.
8. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, 2013. <http://whc.unesco.org/archive/opguide13-en.pdf>, Последен пат посетена на 4.09.2019.
9. Охрид СОС: Владата во Баку ја жртвува можноста за меѓународна помош за спас на охридскиот УНЕСКО регион, МКД, <https://www.mkd.mk/makedonija/politika/ohrid-sos-vladata-vo-baku-ja-zhrtvuva-mozhnosta-za-megjunarodna-pomosh-za-spas>, Последен пат посетена на 14.09.2019.
10. Pallas, N. Christina, *Maritimer Kulturgüterschutz*, Berlin, 2004.
11. Prott, Lyndel, V., O'Keefe, Patrick, J., „‘Cultural Heritage’ or ‘Cultural Property’?“, *International Journal of Cultural Property*, 1, 1992.
12. Владата да побара меѓународна помош за да остане охридскиот регион под заштита на УНЕСКО, повика Охрид СОС, <https://sdk.mk/index.php/dopisna-mrezha/vladata-da-pobara-megunarodna-pomosh-za-da-ostane-ohridskiot-region-pod-zashtita-na-unesko-povika-ohrid-sos/> Последен пат посетена на 14.09.2019.
13. Знеполски, Ивајло, „Потопени од политичката струја“, Интервју со Ивајло Знеполски, *Маргина*, бр. 57/59, Скопје, 2002, <http://www.templum.com.mk/margina/sodrzina/margina57/ivajlo.htm>, последен пат посетена на 3.3.2010 година.

